

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОРЯДКУ ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЇ) ШКОДИ,
ЗАПОДІЯНОЇ НЕПРАВОМІРНИМИ (НЕЗАКОННИМИ) РІШЕННЯМИ,
ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ СУДУ (СУДДІ, СУДДІВ)**

**THE ISSUES OF PROCEDURE OF COMPENSATION OF DAMAGE CAUSED
BY COURT'S (JUDGE'S) WRONGFUL (UNLAWFUL) DECISIONS,
ACTS OR OMISSIONS**

Куліцька С.В.,

*аспірант юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті зроблена спроба виявити та проаналізувати недоліки чинного порядку відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної неправомірними (незаконними) рішеннями, діями чи бездіяльністю суду (судді, суддів), обґрунтувати можливі способи їх виправлення, а також запропоноване власне бачення механізму відшкодування (компенсації) такої шкоди. Крім того, автором звернена увага на перспективні напрямки проведення наукових досліджень та законопроектних робіт у сфері механізму відшкодування (компенсації) шкоди, завданої органами судової влади.

Ключові слова: порядок, відшкодування (компенсація) шкоди, орган судової влади, суддя (судді), неправомірні (незаконні) рішення, дії чи бездіяльність.

В статье сделана попытка выявить и проанализировать недостатки действующего порядка возмещения (компенсации) вреда, причиненного неправомерными (незаконными) решениями, действиями или бездействием суда (судьи, судей), обосновать возможные способы их исправления, а также предложено собственное видение механизма возмещения (компенсации) такого вреда. Кроме того, автором обращено внимание на перспективные направления проведения научных исследований и законопроектных работ в сфере механизма возмещения (компенсации) вреда, причиненного органами судебной власти.

Ключевые слова: порядок, возмещение (компенсация) вреда, орган судебной власти, судья (судьи), неправомерные (незаконные) решения, действия или бездействие.

An attempt to expose and analyze shortcomings of current procedure of compensation of damage caused by court's (judge's) wrongful (unlawful) decisions, acts or omissions, to justify possible ways to correct them is made, and also author's own vision of framework of compensation of such damage is proposed. Besides, author pays attention to perspective areas of research and legislative drafting in sphere of framework of compensation of damage caused by judiciary.

Key words: procedure, compensation of damage, judiciary, judge (judges), wrongful (unlawful) decisions, acts or omissions.

Актуальність теми. Динаміка правовідносин по відшкодуванню (компенсації) шкоди, заподіяної неправомірними (незаконними) рішеннями, діями чи бездіяльністю суду (судді, суддів), втілюється у порядку відшкодування (компенсації) такої шкоди. В сучасних умовах порядок відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної неправомірними (незаконними) рішеннями, діями чи бездіяльністю суду (судді, суддів), є уніфікованим (єдиним) для всіх випадків завдання шкоди правоохоронними (в тому числі, судовими) органами та детально регулюється нормами актів законодавства України¹. Загалом передбачено відшкодування шкоди в досудовому порядку із можливістю оскарження прийнятого рішення (постанови, ухвали) до суду. Винятком із загального правила є встановлення обов'язкового судового порядку компенсації заподіяної моральної шкоди.

Слід також зазначити, що деякі аспекти з обраної теми наукової статті розглядалися у працях вітчиз-

няних та зарубіжних науковців, зокрема, О.О. Боярського, О.О. Отраднної, І.Б. Протаса, М.М. Хоменка, Л.В. Бойцової, О.В. Михайленка, І.А. Тактаєва, Р. Юсофа та інших. Незважаючи на наявність низки досліджень та публікацій, проблематика порядку відшкодування (компенсації) шкоди, завданої органами судової влади, залишається актуальною й до сьогодні в силу наявності багатьох дефектів у правовому регулюванні цих відносин та потреби в їх усуненні законодавчим та (або) правозастосовним шляхом.

Метою цієї статті є виявлення й аналіз недоліків чинного порядку відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної органами судової влади, обґрунтування можливих способів їх виправлення, а також пропозиція авторського механізму відшкодування (компенсації), відмінного від існуючого, проте такого, який міг би стати ефективним засобом юридичного захисту права особи на одержання такого відшкодування (компенсації).

¹ Див. ч. 7 ст. 1176 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), ст. ст. 11–13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину неправомірними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР (далі – ЗУ № 266/94-ВР), п. п. 6, 12–14, 17, 22, 26 спільного наказу Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину неправомірними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» від 04.03.1996 р. № 6/5/3/41 (далі – спільний наказ Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України № 6/5/3/41).

Виклад основного матеріалу. Перш за все необхідно зауважити, що концептуальним недоліком існуючого порядку відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної неправомірними (незаконними) рішеннями, діями чи бездіяльністю суду (судді, суддів), є виключно його позасудовий характер, із можливістю подальшого судового оскарження прийнятих рішень. Такий стан речей безпосередньо суперечить положенням Конституції України [1] (статті 55, 64, 124) та обмежує можливість реалізації права на судовий захист [2; 3; 4]. На нашу думку, обрання певного засобу юридичного захисту, у тому числі й позасудового порядку відшкодування як складової такого засобу, має бути правом, а не обов'язком особи, тобто, встановлення законом такого порядку не становить обмеження юрисдикції судів і права на судовий захист. При цьому особа повинна дотримуватися меж здійснення цього права².

У безпосередньому взаємозв'язку із названим концептуальним недоліком досліджуваного нами порядку перебуває проблема вибору виду судочинства, за правилами якого слід вирішувати питання, пов'язані із відшкодуванням (компенсацією) шкоди, заподіяної органами судової влади. На наш погляд, керуючись положеннями чинного процесуального законодавства щодо критеріїв визначення судової юрисдикції³, підходами правозастосовної практики [5; 6; 7] та правової доктрини [8, с. 7; 9, с. 47], вимога про відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої внаслідок неправомірної діяльності (бездіяльності) органів судової влади та їх посадових осіб, має розглядатися в порядку цивільного судочинства за правилами позовного провадження⁴. При цьому, як констатують науковці [10; 11, с. 58]⁵, доцільно було б передбачити в ЦПК України особливості участі держави, як сторони у цивільному процесі, та її процесуального представництва уповноваженими органами державної влади. Крім того, вважаємо, що чинне цивільне процесуальне законодавство України (ст. 108 ЦПК) [12] передбачає гіпотетичну можливість судового провадження у цій категорії справ за участі суду

(судді), неправомірними діями якого (яких) було завдано шкоди особі, як сторони у справі, із покладенням на державу обов'язку відшкодувати шкоду, заподіяну її органами або посадовими особами таких органів, за рахунок бюджетних коштів. Очевидно, у цьому випадку законодавець орієнтувався на матеріально-правову аналогію закону (іде мова про аналогію досліджуваних в цій роботі правовідносин із відносинами, врегульованими нормою ч. 1 ст. 1172 ЦК [13]).

Ще одним недоліком чинного порядку відшкодування шкоди, завданої неправомірною діяльністю (бездіяльністю) правоохоронних органів, є відсутність у ЗУ № 266/94-ВР [14] будь-яких вказівок щодо поширення чи непоширення на цю категорію вимог строків позовної давності. Виходячи із системного тлумачення положень ст. ст. 257, 258 та 268 ЦК України [13], можна дійти висновку, що до вимог особи про захист її порушених майнових прав⁶ застосуватиметься загальна позовна давність у 3 роки [15; 16] (оскільки ЗУ № 266/94-ВР [14] не встановлено спеціальної позовної давності для цих вимог), а на вимогу особи, яка випливає із порушення її особистих немайнових прав, позовна давність не поширюватиметься [17; 18; 19]. Якщо ж встановити правову природу порушеного права особи складно чи не можливо, оскільки таке право має змішаний характер (наприклад, право на житло тощо), то при вирішенні цієї категорії справ, забезпечуючи максимально сприятливий режим для захисту прав і свобод особи, необхідно надати можливість самому позивачеві визначитися з тим, яке право він бажає захищати. У разі ж, якщо предмет позову є комбінованим (в силу змішаного характеру права, захист якого становить предмет позову), то, на нашу думку, застосуванню підлягатиме режим захисту права, яке є більш сприятливим для позивача. Крім того, слід зауважити, що в деяких зарубіжних державах (наприклад, в Румунії [20, с. 31–32; 21]) на рівні законодавства встановлено або ж передбачено встановлення спеціальних строків позовної давності для пред'явлення

² В першу чергу, утримуватися від зловживання цим правом. З цього приводу див. також п. а) ч. 3 ст. 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.

³ Також слід враховувати законодавчо встановлену заборону об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом (ст. 16, ч. 1 ст. 126 ЦПК, ч. 3 ст. 58 ГПК, ч. 3 ст. 21 КАС України).

⁴ При цьому позови, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю суду, можуть пред'являтися на вибір позивача за місцем знаходження відповідного суду, або за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача, тобто, встановлено альтернативну підсудність цієї категорії справ: див. ч. 4 ст. 110 ЦПК України від 18.03.2004 р. № 1618-IV та п. п. 22, 26 спільного наказу Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України № 6/5/3/41.

⁵ Цікаво, що цей науковець (О.О. Боярський) в іншій частині свого дисертаційного дослідження (С. 154–156) обґрунтовує необхідність вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю суду, у порядку адміністративного судочинства: «... коли йдеться про оскарження дій (бездіяльності) суддів як посадових осіб, як представників публічної влади, ці справи є підвідомчими судам адміністративним. І у такому провадженні вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір». Очевидно, науковець апелює до ч. 2 ст. 21 КАС України.

⁶ Майнові права є самостійним об'єктом цивільних прав (ст. 177 ЦК), яким притаманні певні особливості: ці права є неспоживною річчю та визнаються речовими правами (ч. 2 ст. 190 ЦК). Згідно зі ст. 3 ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 р. № 2658-III, майновими правами, які можуть оцінюватися, визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги. У ст. 2 ЗУ «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18.11.2003 р. № 1255-IV, майнові права визнаються рухомим майном. У правовій доктрині ж майновими визнаються речові, зобов'язальні та виключні права; крім того, триває дискусія щодо віднесення до майнових корпоративних прав: див. А.С. Яковлев. Имущественные права как объекты гражданских правоотношений. Теория и практика / А.С. Яковлев. - М.: Ось-89, 2005. - С. 53–73; А.Н. Лысенко. Имущество в гражданском праве России / А.Н. Лысенко. М.: Деловой двор, 2010. - С. 73–75; О.С. Яворська. Майнові права як об'єкти цивільного обороту / О.С. Яворська // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична, 2011. - Вип. 53. - С. 225–231.

особою вимог про відшкодування шкоди, заподіяної судовими органами. Можливо, досвід цих держав буде у перспективі врахований і законодавцем в Україні.

Наступним недоліком існуючого в Україні порядку відшкодування є механізм виконання рішень суду про стягнення бюджетних коштів у рахунок відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної органами судової влади [22; 23]⁷. На сьогодні до законодавчого врегулювання безспірного списання коштів бюджету та відшкодування збитків, завданих бюджету, рішення суду про стягнення коштів Державного бюджету виконується виключно центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів (Державною казначейською службою України, далі – ДКС України [24]). Безспірне списання коштів Державного бюджету здійснюється ДКС України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (п. п. 3, 6, 35–39 постанови Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 р. № 845 [23]), за черговістю надходження таких рішень, щодо видатків бюджету – в межах відповідних бюджетних призначень та наданих бюджетних асигнувань. Погашення бюджетних зобов'язань розпорядника бюджетних коштів, з вини якого виникли такі зобов'язання, здійснюється виключно за рахунок бюджетних асигнувань цього розпорядника бюджетних коштів. Передбачається, що відшкодування шкоди, завданої особі внаслідок незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, а також їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень, здійснюється державою за рахунок коштів Державного бюджету в межах бюджетних призначень за рішенням суду у розмірі, що не перевищує суми реальних збитків, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. У разі встановлення в діях посадової, службової особи органів державної влади складу злочину за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили, лише до такої особи може бути пред'явлено вимоги фізичних і юридичних осіб щодо відшкодування упущеної майнової вигоди та моральної шкоди у встановленому порядку. Аналізовані положення бюджетного законодавства суперечать нормі ЦК України (ч. 1 та ч. 5 ст. 1176 ЦК України) [13], якою встановлено обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану їй правоохоронними органами, у повному обсязі. Тобто, має місце змістовна колізія норм права, передбачених кодифікованими законодавчими актами України, при подоланні якої, на нашу думку, повинен застосовуватися загальний колізіійний принцип (правило, згідно з яким спеціальна норма скасовує дію загальної норми; критерієм же спеціальності є саме спеціальний характер норми). З огляду на спеціальний характер норми

ч. 1 та ч. 5 ст. 1176 ЦК України [13] (перш за все, спеціальний суб'єктний склад відносин), перевагу слід віддати саме нормі цивільного законодавства. В такий же спосіб має вирішуватися колізія норм цивільного та бюджетного законодавства і в частині компенсації моральної шкоди та відшкодування упущеної вигоди. Тобто, ці види шкоди також повинні відшкодуватися (компенсуватися) державою, а не її безпосередніми заподіювачами.

Із зазначеним недоліком пов'язана проблема здійснення права зворотної вимоги (регресу) до винної особи суду (судді, суддів). БК України [22] передбачено, що кошти, відшкодовані державою з Державного бюджету, вважаються збитками Державного бюджету⁸. За поданням ДКС України органи прокуратури звертаються в інтересах держави до суду з позовами про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету [25]. В разі встановлення в діях посадової, службової особи органів державної влади складу злочину за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили, органи державної влади в установленому законодавством порядку реалізують право зворотної вимоги (регресу) до цієї особи щодо відшкодування збитків, завданих Державному бюджету, у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інше не встановлено законодавством. Органи державної влади після виконання рішень суду про стягнення коштів із рахунків, на яких обліковуються кошти Державного бюджету, проводять службове розслідування щодо причетних посадових, службових осіб цих органів, якщо рішенням суду не встановлено в діях посадових, службових осіб складу злочину. За результатами службового розслідування органи державної влади та органи прокуратури за поданням відповідних матеріалів органами, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, у місячний строк можуть звернутися до суду з позовною заявою про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету, з пред'явленням зворотної вимоги (регресу) у розмірі виплаченого відшкодування до посадових, службових осіб цих органів, винних у завданні збитків (крім відшкодування виплат, пов'язаних із трудовими відносинами та відшкодуванням моральної шкоди). Якщо збитки, завдані Державному бюджету, є результатом спільних дій або бездіяльності кількох посадових та службових осіб, що призвели до завдання шкоди фізичним чи юридичним особам, такі посадові та службові особи несуть солідарну відповідальність згідно з ЦК України та іншими законодавчими актами України. Подібні положення щодо права регресу держави до суду (судді, суддів) передбачено й у ч. 3 ст. 1191 ЦК України [13] та ст. 6 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [26]. Загалом право зворотної вимоги до боржника виникає

⁷ До цього часу чинними залишаються також накази Державного казначейства України від 02.02.2007 р. № 28 та від 04.02.2008 р. № 39 із однаковою назвою «Про затвердження Порядку виконання Державним казначейством України рішень суду щодо відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, а також судів», прийняті на виконання положень Закону України про Державний бюджет на 2007 та 2008 роки відповідно.

⁸ Критику цього законодавчого положення («збитки Державного бюджету») див.: І.С. Ніжинська. Відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями правоохоронних органів, з Державного бюджету України / І.С. Ніжинська // Право України, 2002. – № 11. – 43 с.

з моменту відшкодування потерпілому шкоди, і з цього часу починається перебіг строку позовної давності. Регресна вимога може бути пред'явлена протягом трьох років із дня виконання зобов'язання про відшкодування шкоди [20, с. 15]⁹. Аналіз наведених норм цивільного та бюджетного законодавства дає можливість констатувати, що в досліджуваних у цій роботі зобов'язаннях пред'явлення зворотної вимоги до судді (суддів) можливе лише в разі встановлення в його (їх) діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вирокком суду щодо нього (них), який набрав законної сили¹⁰, або ж у разі встановлення вини судді (суддів) у порушенні Україною міжнародних зобов'язань, а також причинного зв'язку між діями та шкодою, завданою таким порушенням [27]. Поза межами правового регулювання, а отже, без можливості застосування права регресу, залишаються випадки, за яких протиправність діяння судді (суддів) є підставою для їх дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження, а також випадки закриття кримінального провадження щодо судді (суддів) за nereабілітуючих підстав [28]. Крім того, слід зауважити, що у випадку заподіяння шкоди іншими неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю суду (судді, суддів), протиправність яких може бути встановлена іншим, аніж вирок, рішенням суду, шкода взагалі не підлягає відшкодуванню винною особою суду (суддею, суддями). На нашу думку, законодавцю необхідно усунути названі законодавчі прогалини. Заслугує на увагу і думка науковців [20, с. 24–25; 11, с. 159], які пропонують передбачити можливість пред'явлення позовів у порядку регресу також до свідків, потерпілих, експертів, перекладачів, якщо ці особи засуджені за дачу завідомо неправдивих показань, за дачу завідомо неправдивого висновку, за завідомо неправдивий переклад, що потягли за собою незаконні рішення, дії чи бездіяльність суду.

Насамкінець потрібно вирішити питання вибору оптимальної моделі інституту цивільної відповідальності судових органів, а саме – ефективного механізму відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної внаслідок неправомірної діяльності (бездіяльності) цих органів. Аналізоване питання неодноразово поставало перед вченими, котрі пропонували власні шляхи його вирішення [29; 30; 31; 32, с. 279]. В цьому дослідженні буде звернено увагу на ті спо-

соби вирішення поставленого питання, які могли б бути практично впроваджені в Україні та стати ефективним засобом юридичного захисту прав особи.

Зокрема, на нашу думку, з огляду на досвід низки зарубіжних держав [20, с. 23]¹¹ найоптимальнішим різновидом позасудового порядку відшкодування (компенсації) шкоди, завданої органами судової влади, є інститут страхування відповідальності суддів на випадок завдання шкоди при здійсненні правосуддя. Загалом, у цій сфері можливі два основні варіанти страхування [20, с. 24]:

а) створення гарантійного фонду, підконтрольного державі, який діятиме в якості страховика та до якого суддями добровільно, на свій розсуд, можуть вноситися грошові внески. Якщо суддя здійснив внесок, то відшкодування (компенсація) потерпілій особі виплачуватиметься, в першу чергу, із фонду за відсутності жодних максимальних обмежень і без застосування державою права регресу до винного судді. В протилежному випадку, за відсутності внесків із боку судді залишається можливість використання державою права зворотної вимоги до такого судді;

б) можливість страхування відповідальності суддів у спеціалізованих страхових компаніях. В цьому контексті цікавим є досвід ФРН, в якій створено пул (об'єднання) страхових організацій, які страхують відповідальність органів влади і їх службовців; такі організації є неприбутковими і діють на основі системи солідарної відповідальності [33, с. 40].

З урахуванням положень міжнародних стандартів незалежності суддів, вважаємо, що впровадження страхування відповідальності суддів на випадок заподіяння ними шкоди жодним чином не порушуватиме принцип незалежності суддів, не створюватиме ситуації перегляду рішень суду, що набрали законної сили, та усуватиме проблеми, пов'язані із неможливістю отримання потерпілим реального відшкодування заподіяної шкоди з підстав нестачі чи відсутності бюджетних коштів. Крім того, на сьогодні в Україні вже існують законодавчі передумови для реалізації такої моделі відповідальності суддів¹².

У цілому, на нашу думку, інститут цивільної відповідальності суддів в Україні потребує комплексного реформування. Йдеться про поєднання позасудового порядку відшкодування шкоди із судовим механізмом покладення на суддю цивільної відповідальності. Вважаємо, що в сучасних умовах ци-

⁹ Подібні положення щодо регресних зобов'язань за участю суду (судді) також передбачені в Румунії.

¹⁰ Виникає змістова колізія між нормами ЦК та БК України. Враховуючи імперативний характер ч. 3 ст. 1191 ЦК України та більш вузьке коло визначених посадових і службових осіб, аніж у БК, у цьому випадку повинні бути застосовані положення ч. 3 ст. 1191 ЦК України.

¹¹ У деяких державах (Іспанія, Італія) функціонує система загального страхування ризику професійних проступків.

¹² На нашу думку, про це свідчить положення п. 27 ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 30.04.1996 р., № 18, стаття 78. Йде мова про страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам. Перелік таких осіб повинен бути встановлений Кабінетом Міністрів України. Проте ще й до сьогодні такий Перелік не прийнято, і це законодавче положення залишається нереалізованим. Хоча існує проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Переліку осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, порядку і правил проведення обов'язкового страхування професійної відповідальності медичних і фармацевтичних працівників, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам», однак за колом осіб дія цього нормативно-правового акта є обмеженою. Крім того, на нашу думку, при реалізації такої моделі страхування може виникнути проблема перестрахування діяльності страхових організацій, які здійснюють страхування відповідальності суддів. Очевидно, що можна вести мову про обов'язкове державне страхування відповідальності суддів.

¹³ Див. ст. 13 Загальної (Універсальної) хартії судді, ухваленої 17 листопада 1999 р. Центральною радою міжнародної асоціації суддів в Тайпеї (Тайвань), принцип 8 Європейського статуту судді, прийнятого Європейською асоціацією суддів у 1993 р., п. 31 Пекінських тез щодо принципів незалежності суддів юридичної асоціації країн Азійського та Тихоокеанського регіонів (LAWASIA), прийнятих провідними діячами в галузі правосуддя в LAWASIA, а також суддями з Азії та Тихоокеанського регіону в Пекіні в 1995 р., та схвалених на засіданні ради LAWASIA в 2001 р.

¹⁴ Про існування цієї законодавчої прогалини вже неодноразово наголошувалося Європейським судом з прав людини.

вільну відповідальність суддів в Україні може бути реалізовано шляхом запровадження щомісячних відрахувань із суддівської винагороди у розмірі фіксованих внесків із зарахуванням цих внесків на окремі спеціальні рахунки на ім'я кожного судді. Очевидно такий порядок має стати винятком із загального правила про відповідальність роботодавця за дії своїх працівників та його право на зворотну вимогу до працівника (фактично цей підхід втілено і на рівні ч. ч. 5, 6 ст. 1176, ч. 3 ст. 1191 ЦК України [13], тобто держава відповідає за шкоду, заподіяну її службовцями, і наділена правом регресу до них). При цьому згадана пропозиція дозволить реалізувати принцип індивідуалізації відповідальності та компенсаційну функцію цивільної відповідальності, а також кореспондуватиме із положеннями ст. 3 Конституції [1]. Крім того, такий підхід узгоджуватиметься із положеннями ч. 3 ст. 22 Конституції [1], оскільки відрахування із суддівської винагороди щомісяця не передбачає «звуження змісту та обсягу існуючих прав», а також із положеннями міжнародних стандартів незалежності суддів¹³ щодо забезпечення суддів справедливою, адекватною та достатньою винагородою [34]. Перерахування фіксованих внесків на окремі спеціальні рахунки на ім'я кожного судді здійснюватиме Державна судова адміністрація та її територіальні управління. Кошти накопичуватимуться на рахунках, і в разі заподіяння шкоди особі внаслідок дій, бездіяльності чи рішень судді, за умови, що незаконність цих дій, бездіяльності, рішень судді встановлена в судовому порядку, потерпілій особі виплачуватиметься компенсація з рахунку конкретного судді. У разі недостатності коштів на рахунку належна потерпілому

сума відшкодування субсидіарно здійснюватиметься з бюджетних коштів. У разі виходу судді у відставку накопичені на рахунку кошти повертатимуться йому у вигляді одноразової виплати (винагороди), або ж виплачуватимуться щомісяця у встановленій сумі разом із пенсією або довічним грошовим утриманням.

На нашу думку, запропонований підхід може бути втілений на практиці в Україні і дозволить повною мірою забезпечити потерпілим особам реалізацію їх права на отримання реального та справедливого відшкодування шкоди, завданої актами судової влади, гарантувати незалежність суддів при здійсненні правосуддя та їх особисту зацікавленість у законності та обґрунтованості прийнятих ними рішень.

Насамкінець вважаємо за необхідне зазначити, що перспективним напрямом проведення наукових досліджень [35] та законопроектних робіт у сфері відшкодування (компенсації) шкоди, завданої органами судової влади, є створення ефективного механізму відшкодування шкоди, завданої державі внаслідок виплати справедливої сатисфакції за рішеннями Європейського суду з прав людини, у випадку встановлення вини судді (суддів) у порушенні Україною міжнародних зобов'язань. Крім того, потребує вдосконалення механізм застосування в Україні відновлення становища, що існувало до порушення права (restitutio in integrum) у формі звернення до національного суду з вимогою відшкодування (компенсації) шкоди, завданої внаслідок порушення одного з прав, гарантованих конвенцією, після прийняття рішення Європейським судом з прав людини, яким було встановлено порушення Україною положень конвенції [36; 37]¹⁴.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змінами // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25.12.1997 р. № 9-зп // Офіційний вісник України від 22.01.1998 р. – № 1. – 169 с. – Ст. 25, код акта 4621/1998.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 09.07.2002 р. № 15-рп/2002 // Офіційний вісник України від 26.07.2002 р. – № 28. – 93 с. – Ст. 1333, код акта 22800/2002.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 р. – № 9 (п. 8). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання, що виникають у судовій практиці при прийнятті до провадження адміністративних судів та розгляді ними адміністративних позовів до судів і суддів» від 12.06.2009. – № 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-09>.
6. Інформаційний лист судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 6-182/0/4-12 від 13.02.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v-182740-12>.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» від 18.12.2009 р. – № 14 (п. 1). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09>.
8. Протас І.Б. Проблеми судового захисту прав і інтересів громадян у зв'язку з заподіянням їм шкоди незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / І.Б. Протас. – Х., 2000. – 20 с.
9. Дегтярев С.Л. Реализация судебной власти в гражданском судопроизводстве: теоретико-прикладные проблемы: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.15 / С.Л. Дегтярев. – Екатеринбург, 2008. – 52 с.
10. Первомайский О.А. Участие субъектов публичного права в гражданском судопроизводстве: опыт сравнительно-правового исследования / О.А. Первомайский // Альманах цивилистики: Сборник статей. Вып. 5 / Под. ред. Р.А. Майда-ника. – К.: Алерта, 2012. – С. 521–540.
11. Боярський О.О. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю суду: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / О.О. Боярський. – О., 2008. – 187 с.
12. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV, із змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України від 08.10.2004 р., № 40 / 40-42 / . – 1530 с. – Ст. 492.

13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV, із змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003 р. – № 40. – Ст. 356.
14. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР, із змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України від 03.01.1995 р. – № 1. – 2 с. – Ст. 1.
15. Рішення Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області у справі № 2-5497/11 від 16.01.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21057813>.
16. Рішення Золочівського районного суду Харківської області у справі № 2015/2-384/11 р. від 25.03.2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30254498>.
17. Рішення Арцизького районного суду Одеської області у справі № 1502/288/2012 від 06.09.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25941586>.
18. Рішення Новокаховського міського суду Херсонської області у справі № 664/761/13-ц від 02.08.2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32868937>.
19. Рішення Центрального районного суду м. Сімферополь Автономної Республіки Крим у справі № 122/1072/2012 від 20.08.2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33251403>.
20. Abstract of doctoral thesis of Radu Iosof «Civil liability of state for miscarriages of justice». Cluj-Napoca. – 2013. – 32 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://193.231.20.119/doctorat/teza/fisier/1171>.
21. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Visan проти Румунії» (Заява № 15741/03) від 24.04.2008 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-86038>.
22. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (п. 9 розділу VI прикінцевих та перехідних положень) // Відомості Верховної Ради України від 24.12.2010 р., № 50 / № 50-51 / 1778 с. – Ст. 572.
23. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виконання рішень про стягнення коштів Державного та місцевих бюджетів або боржників» від 03.08.2011 р. № 845 // Офіційний вісник України від 19.08.2011 р., № 61. – 14 с. – Ст. 2431, код акта 57945/2011.
24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України» від 15.04.2015 р., № 215 (підп. 3 п. 4) // Урядовий кур'єр від 24.04.2015, № 75.
25. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) від 08.04.1999 р. № 3-рп/99 // Офіційний вісник України від 30.04.1999 р., № 15. – 35 с., код акта 7308/1999.
26. Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 05.06.2012 р. № 4901-VI, із змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України від 26.04.2013 р., № 17. – 940 с. – Ст. 158.
27. Постанова Верховного Суду України від 20.12.2010 р. № 3-59rc10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-stjagnennja-zaborgovanosti-doc67452.html>.
28. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI, зі змінами і доповненнями (ч. ч. 1 (крім п. п. 1–3), 2, ст. 284) // Відомості Верховної Ради України від 08.03.2013 р. / № 9–10 / 474 с. – Ст. 88.
29. Михайленко О.В. Имущественная ответственность за вред, причиненный осуществлением публичной власти: теоретические аспекты и проблемы ее реализации на практике / О.В. Михайленко. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 352 с.
30. Репьев Г.А. Гражданско-правовое регулирование возмещения вреда, причиненного судебными органами: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Г.А. Репьев. – М., 2007. – 24 с.
31. Поляков С.Б. Частноправовая ответственность органов и должностных лиц государства / С.Б. Поляков // Ленинградский юридический журнал, 2008. – № 3 (13). – С. 63–81.
32. Донцова Т.К., Донцов Е.М. Гражданско-правовая ответственность судей за вред, причиненный действиями, не связанными с разрешением дела по существу / Т.К. Донцова, Е.М. Донцов // Пробелы в российском законодательстве, 2009. – № 1. – С. 275–279.
33. Відшкодування в позасудовому порядку шкоди, завданої державою або органами влади / кол. автор.: М.С. Демкова, С.С. Коба, І.О. Лавриненко, Д.Я. Український. – К.: Конус-Ю, 2007. – 260 с.
34. Міжнародні стандарти незалежності суддів: Збірка документів. – К.: Поліграф-Експрес, 2008. – 184 с.
35. Ярема А.Г., Лужанський, А.В. Особливості відшкодування збитків, завданих державі внаслідок виплати справедливої сатисфакції за рішеннями Європейського суду з прав людини / А.Г. Ярема, А.В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України, 2014. – № 2 (162). – С. 39–46.
36. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Тимошенко проти України». (Заява № 49872/11) від 30.04.2013 р. (п. п. 286, 287) // Офіційний вісник України від 30.08.2013 р., № 64. – 296 с. – Ст. 2350.
37. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Таран проти України». (Заява № 31898/06) від 17.10.2013 р. (п. п. 88, 89). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-126909>.